

հանգի - Զարգար.

Գևորգյան Կարս
Կարսի թիվ.

635

P-20

24 SEP 2010

«ԳԻՒՂԱՅՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ» № 2

ԳԵՏՆԱԽՆՉՈՐ

ԿԱՄ

ԿԱՐՏՕՖԻԼ

Մշակութիւնը, հիւանդութիւնները եւ բժշկելու միջոցներ:

(նկարներով)

ԲԱՆՈՆՑ-ՄԱՐԳԱՐ

635
R-20

Երևան 1913 Էլէքտ. Ն. Ազանհանցի, պոլից. 7.

27.02.2013

635
P-20

«ԳԻՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ» № 2

630
12-ԲԱ

ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐ

ԿԱՄ

ԿԱՐՏՕՖԻԼ

Մշակութիւնը, հիւանդութիւններ եւ բժշկելու միջոցներ:

(նկարներով)

ԲԱՆՈՆՑ-ՄԱՐԳՐ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էլէքտրամուկ. օր. Ն. Աղանեանցի, պօլից. 7.

1912

5 25
5 - 9

10391

ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐ (Картофель)

(Solanum tuberosum)

1. ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գետնախնձորը Հարավային Ամերիկայի Փերուի և Չիլիի Անդեան լեռնաշղթաների բուսական աշխարհից է առաջացել:

Տեղացիները վաղուց արդէն մշակում էին այս բոյսը «պապաս» անուն տակ:

Գետնախնձորի հնութեան մասին շատ թէր և դէժ կարծիքներ կան: Եւրոպա է բերուել տասնևկեսերորդ դարում սպանիացիների ձեռքով:

Սկզբում գետնախնձորը մշակում էր միայն Եւրոպայում: ապա ժամանակի ընթացքում տարածուել է աշխարհիս չորս կողմը: Այս անընդարար գնդարմատը, որ զարգարում է թէ հարուստի և թէ աղքատի սեղանը, այսօր բոլոր երկրներում էլ մշակում է, և նրա մշակութիւնը գնալով օր ըստ օրէ յառաջագիմում և զարգանում է: Եւրոպայում՝ առաջին անգամ Գերմանիայում կարլոս Ե.-ի ժամանակ, գետնախնձորի մշակութիւնը նրա պաշտպանութեան տակ սկսեց

մեծ ծաւալ ստանալ և առատութեամբ մշակուել։
 Ֆրանսիայում առաջին անգամ Վօփի ագարակատէրերը սկսեցին մշակել բայց դժբախտաբար նրա մշակումը շուտով դադարեց մի դիպուածի պատճառով։ Դիւղացիները հասկացողութիւն չունենալով գետնախնձորի քիմիական բաղադրութեան մասին, անուշադրութեամբ դնդիկները թողած են լինում արևի տակ, որից առջանում է «մորմին» (Solanine) կոչուած հիւանդութիւնը։ Այդ հիւանդութիւնը պարունակում է իր մէջ մի տեսակ թոյն, որից ժողովուրդը թունաւորւում է։ Դրա համար էլ նրանք բոլորովին երես են դարձնում գետնախնձորից և նրա մշակութիւնը այդպիսով մի առ ժամանակ բոլորովին դադարում է։ Բարեբախտաբար այդ ժամանակ Ֆրանսիայում ապրում էր Անտուան-Օգիւստէն Պարմանթիէ անունով մի գիւղատնտեսագարակատէր, որ քննելով բոյսի քիմիական բաղադրութիւնը, գտնում է նրա հիւանդութեան պատճառները և միջոցներ ձեռք առնում կրկին մշակելու գետնախնձորը։ Բայց ոչ ոք այլևս չէ հետևում նրա օրինակին։

Այդ միջոցներին Ֆրանսիայում թագաւորում էր Լիւդովիկոս ԺԶ-ը, որի անհոգ և անփոյթ կառավարութեան պատճառով մեծ սով առաջացաւ երկրում։

Հարկաւոր էր ժողովրդին ազատել սովամահ

լինելուց։ Պարմանթիէն իւր խելացի խորհուրդներով համոզեց Լիւդովիկոս ԺԶ-ին, որպէս զի նա հսկի և պաշտպան հանդիսանայ գետնախնձորի մշակութեանը, որպէսզի-դոնէ փոքր չափով կարողանան ազատել ժողովրդին սովամահ լինելուց։

Լիւդովիկոս ԺԶ-ը յանձն առաւ գետնախնձորի պաշտպանութիւնը և պատուիրեց գիւղացիներին նորից սկսել պարապել նրա մշակութեամբ։ Բայց ժողովրդի տգիտութիւնը այն աստիճանին էր հասել, որ նա բարւօք համարեց սովից մեղմել, քան թէ նորից սկսել մշակել «թոյնաւոր» գնդարմատը։

Երբ թագաւորը տեսաւ, որ անկարելի է ժողովրդին համոզելով գիտակցութեան բերել, նա Պարմանթիէին իրան օգնութեան կանչեց։ Պարմանթիէն, որ նշանաւոր և խելացի գիւղատնտես էր, դիմեց մի խորամանկ միջոցի։ Նա պատուիրեց, որ իր կալուածներում գետնախնձոր ցանեն։ Եւ իր կալուածները շրջապատեց զինուորներով, որպէս զի գիւղացիները չկարողանան որ ևէ բան գողանալ իր ագարակից։ Երբ գետնախնձորի հաւաքելու ժամանակը հասաւ, նա պատուիրեց զինուորներին, «եթէ գիւղացիք գան և ուզենան գողանալ գետնախնձորները, դուք ձեզ չբռնիք դնելով արգելք չհանդիսանաք և անուշա-

դրութեան մատնելով, թողէք, որ գիւղացիները հաւաքեն տանեն»:

Այդպէս էլ եղաւ:

Երբ գիւղացիները տեսան զինւորներով շրջապատուած գետնախնձորի դաշտերը՝ սկսեցին հետաքրքրուել և շատ յաճախ գիշերները ծածուկ գալիս էին գողանում գետնախնձորները, տանում, համ ուտելու, համ էլ պահելու, որ ապագայում ցանեն իրենց արտերում:

Ահա այդպիսով գետնախնձորի մշակութիւնը, որ մի ժամանակ դադարել էր Ֆրանսիայում, նորից սկսեց առաջ գնալ: Ժողովուրդը հասկացաւ իր սխալը, խելքի եկաւ և այսպիսով ազատուեց սովամահ լինելուց:

Պարմանթիէն հասել էր իր նպատակին:

Գիւղացիք նրա յիշատակը յարգելու համար գետնախնձորի մի տեսակը նրա անունով կոչեցին:

2. ԲՈՅՍԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Գետնախնձորը պատկանում է «մորմազգիների» ընտանիքին (Famille des Solanées): Նրա ցողունը ուղիղ է և ծածկւած փեայրաձև տերևներով: Այս տերևների վրայ փոփոխակի մեծ և փոքր տերևներ էլ կան: Բոյսը տալիս է ծաղիկներ, որոնք, տեսակներին նայած, դանազան

զոյն են ունենում: Ծաղիկները, երբեմն բաց մանուշակագոյն են, երբեմն սպիտակ, երկար կոթեր ունեն և սովորաբար ցողունի ծայրին են ծաղկում:

Ծաղիկները տալիս են կլոր, բազմասերմ, կանաչ հատիկներ, որ սովորաբար կեռասի չափ են լինում: Գետնախնձորը ծաղկում է յուլիս և օգոստոս ամիսներին:

Արմատը երկար է և թելաձև: Թելաձև արմատների ծայրից սկսում են առաջանալ փոքրիկ գնդիկներ, որ հետզհետէ մեծանալով, լցւում և դառնում են գետնախնձորներ: Խնչպէս ծաղիկների գոյնը, գետնախնձորների գնդիկների կեղևի գոյնն էլ, նայած տեսակներին տարբեր են լինում.—բաց դեղին, սպիտակ, գորշ, կարմիր վարդագոյն և այլն:

3. ԿԼԻՄԱՆ ԵՒ ՅՈՂԸ

Խնչպէս բոլոր մշակող բոյսերը գետնախնձորն էլ պահանջում է մի որոշ կլիմա: Եւ հէնց ամենազլխաւոր հարցերից մէկն էլ կայանում է նրանում, որ գետնախնձորը ամեն տեսակ կլիմաներում և ամեն տեսակ հողերում չի աճում, և եթէ աճում էլ է, նրա տուած արդիւնքը այնքան չնչին է լինում, որ մինչև անգամ չի ծածկում նրա մշակութեան վրայ արած ծախքերը և քաշած նեղութիւնները:

Գետնախնձորից մեծ արդիւնք ստանալու համար, ամենից առաջ պէտք է լաւ ուսումնասիրել երկրի կլիման և մանաւանդ հողի քիմիական բաղադրութիւնը և բնախօսական մասը՝ ինչ տեսակի լինելը: Իսկապէս փորձերը ցոյց են տուել, որ տաք և չոր կլիմաներում գետնախնձորը շատ վատ է աճում և շատ քիչ էլ բերք է տալիս. տւածն էլ առհասարակ փոքրիկ կամ միջակ մեծութեան գնդիկներ են լինում: Գետնախնձորը, ընդհանրապէս, նեղոււմ է ծարաւից. դրա համար էլ հարկաւոր է ջրի առատ պաշար ունենալ, որպէս զի կարելի լինի միշտ հողի մէջ մի որոշ աստիճանի խոնաւութիւն պահպանել:

Քիչ խոնաւութիւն ունեցող և բարեխառն կլիմաներում, գետնախնձորը շատ լաւ է աճում և լաւ էլ բերք է տալիս: Պէտք է ասել, որ հողի կազմութիւնն էլ շատ մեծ նշանակութիւն ունի այդ դէպքում: Գետնախնձորին յատկացող դաշտերը պէտք է լինեն գլխաւորապէս աւազակաւային, կրա-աւազային և սևահող:

Այս տեսակ կազմութիւն ունեցող հողերը, շատ լաւ են յարմարուում և մեծ չափերով նրպաստում գետնախնձորի աճմանն ու զարգացմանը: Մնացած տեսակի հողերը առանց պարարտացնելու, միանգամայն անպէտք են գետնախնձորի համար, փոխանակ զարգացնելու, ընդհակառակը նրանց բոլորովին ճնշում են, և ար-

գելք հանդիսանում պտղակալելու, ինչպէս օրինակ զուտ կաւային կամ կրային հողերը:

Այն հողերը, որ իրենց մէջ շատ խոնաւութիւն են պարունակում, բոլորովին անյարմար են գետնախնձորի մշակութեան համար, որովհետև խոնաւութիւնը ոչ միայն արգելք է հանդիսանում գետնախնձորի կանոնաւոր սնունդ ստանալուն, այլ և շատ անգամ սերմնացուն էլ փրթեցնում է չափազանց խոնաւ հողերի մէջ:

Այն կալուածատէրերը, որոնք գլխաւորապէս պարապում են—կամ ուզում են պարապել—գետնախնձորի մշակութեամբ և ցանկանում են մեծ արդիւնք ստանալ դրանից, ամենից առաջ պէտք է աչքի առաջ ունենան հողի լաւ կամ վատ, յարմար կամ անյարմար լինելը այդ մշակութեան համար:

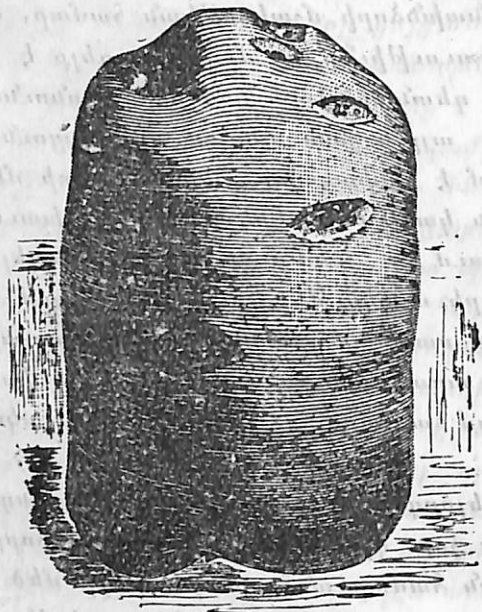
Աւելորդ չենք համարում կրկին անգամ շեշտել, որ չոր կլիմաներում գետնախնձորի մշակութեան համար անհրաժեշտ է ջրի մեծ պաշար ունենալ, ամառուայ սաստիկ շոգերին, հարկը պահանջած ժամանակ, խնամքով ջրելու գետնախնձորի ցանքերը:

4. ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Գետնախնձորի տեսակները շատ են: Մինչև օրս նրանց թիւը հասնում է չորս հարիւրի. իսկ

մի քան նշանաւոր գիւղատնտեսներ նրանց թիւը հասցնում են հազարների:

Անկարելի է մի առ մի թուել այդ բոլոր տեսակները. ընդհանրապէս բոլորն էլ, իբրև սննդ-

Նկար 1.

զարար նիւթեր պարունակող բոյսեր գործ են ածուում:

Գետնախնձորի տեսակները իրարից տարբերում են մի քանի առանձնատկութիւններով. օրինակ. համով, Ֆիզիքական կաղմաճքով, չափով, ձևով և այլն. գոյներն ևս նշանակութիւն

ունեն գետնախնձորների յատկութիւնները որոշելիս:

Հարթ և շատ սակաւ աչքեր ունեցող գետնախնձորը աւելի է գնահատուում, քան թէ միւս տեսակները, որովհետև նրանց մաքրելը (կճեպել) աւելի հեշտ է:

Գետնախնձորի բազմաթիւ տեսակներից առաջ ենք բերում մի քանի տեսակները, որոնք աւելի են տարածւած, իրենց յատկութիւններով գովելի տեղ են բռնում և, որոնց արժէ արդիւնաբերել, որովհետև շուտ սպառուող են, զին ունեն շուկայում:

Շաւ. գնդիկները միջակ են, աչիկները բաւականի խոր. դեղին, ալիւրոտ մսով. ծիւր դեղին մոմազոյն է, իսկ ծայրերը մանուշակագոյն. Ապրիլին տնկուածը հասնում է Օգոստոսին. արդիւնաբեր տեսակներից է:

Դեղին կյոր վաղահաս. նմանում է վերոյիշեալ տեսակին հասունանում է Յուլիսի վերջին:

Ձիւնահատիկ. գնդիկները տափակ ձուած են, աչիկները երես ընկած, միսը սպիտակ է. ծիւր բաց վարդագոյն. հասնում է Յուլիսի մէջերջին:

Մարժօյէն վաղահաս. գնդիկները ձուած են, յաճախ քիչ ծուռ (թեքւած են լինում), աչիկները քիչ են և շատ երեսանց, միսը շատ դեղին է. ծիւր սպիտակ դեղնագոյն, հասնում է

Յունիսին, աւելի արդիւնաբերում են բռնի շերմոցային մշակութիւններում:

Վիկտոր. գնդիկները տափակ են. ծայրերը կտրւածքներ ունին, միսը դեղին է, ծիլը մանուշակագոյն. չափազանց շուտ են հասնում, շատ լաւ յարմարում են շերմանոցներում մշակելու համար:

Հալլի քառասնեակ. գնդիկները միջակ են, երկար կամ նշաձև, միսը շատ դեղին է, սքանչելի յատկութիւն ունի. ծիլը վարդագոյն թաշանման է, հասնում է Օգոստոսին, արդիւնաբեր է և լաւ էլ պահւում է:

Մանիոմ Բոնոմ. գնդիկները մեծ են, յաճախ անկանոն, կաշին բաց դեղին է, դուրս ցրցւած աչիկներով, միսը սպիտակ, ծիլը վարդագոյն. Սեպտեմբերին է հասնում. շատ արդիւնաբեր է, բայց յատկութիւններով միջակ է համարւում. մեծ մշակութիւնների համար շատ յարմար է, դիմացկնութեան համար շատ գնահատուած:

Յըշ. Գնդիկները երկարաձև են, մի քիչ տափակ. կարմիր և քիչ աչիկներ ունեն, միսը դեղին է և ալիւրոտ, ծիլը վարդագոյն, Սեպտեմբերին է հասնում. շատ երկար է պահւում:

Ուղիղ ըուսնող. գնդիկները երկար են, գոյնը բաց կարմիր. աչիկները դուրս ցրցւած, միսը դեղին է, ծիլը կարմիր. հասնում է Սեպտեմբերին, արդիւնաբեր է և լաւ է պահւում:

Մանուշակագոյն գետնախնձոր.

Այս տեսակին պատկանող գետնախնձորները հետեւեալ յատկութիւններն ունին:

Գնդիկները կլորաձև են, աչիկները խորկաշին մանուշակագոյն, միսը դեղին, ծիլը մանուշակագոյն, արդիւնաբեր են և լաւ պահող:

Պարմանթիէ. գնդիկները տափակ զբանաձև են, աչիկները քիչ:

Կան և ուրիշ շատ տեսակներ, որոնք շատ կամ քիչ մշակւում են աշխարհի զանազան մասերում և իրենց առանձնապատկութիւններով՝ իրենց համար մշակման շրջան և սպառելու շուկաներ են ստեղծել. օրինակ՝—

Պարմանթիէ, Շարգօն, Մարսէյիէզ, Փօնտրնայի գեղեցկուհի, Շամպիօն, Արքայական, Նեգրուհի, Րիխտեր արքայ, Կապոյտ վիթխարի (տես նկար 1) և այլն և այլն:

Վերոյիշեալ տեսակների մէջ Շաւը, Հալլի քառասնեակը, Մանիոմ Բոնոմը շատ են մշակւում և համարւում են ամենատարածւածն ու շուկայում յարգւածը: Մեզ մօտ կովկասում աւելի մշակւում են շաւը, վաղահաս մարժօլէնը, վարդագոյն հոլանդականը և վաղահաս կարմիրը:

5. ՀՈՂԻ ՊԱՏՐԱՍԵԼԸ ՅԱՆԵԼՈՒՅ ԱՌԱՋ.

Գետնախնձորը ընդհանրապէս սիրում է թարմ հող, նրանից շատ արդիւնք ստանալը

կախուած է հողի պատրաստելու ձևից. որքան հողը խոր հերկուած լինի, այնքան աւելի առատ բերք կարելի է սպասել:

Գետնախնձորի մշակութեան համար յատկացւող դաշտերը պէտքէ շատ խնամքով հերկել, եթէ հնարաւոր է վարը անել աշնան վերջերը, նախքան ձմռան սկսելը:

Մեծ քանակութեամբ գետնախնձոր արդիւնաբերող կալուածատէրերը, որոնք իրենց ձեռքի տակ ունեն ամեն տեսակ յարմարութիւններ և կատարելագործուած վարելու, ցանելու և հաւաքելու գործիքներ, շատ դժուարութիւնների չեն հանդիպում: Նրանք հողը, ամբողջ դաշտեր վարում են գութաններով. ցանում են այդ ընդարձակ տարածութիւնները գութանի բացած խոր ակոսներում և ժամանակին էլ տակհան գործիքներով (տես նկար 2) (այսինքն այնպիսի գործիքներով, որոնք գետնախնձոր և նման գնդարմատները քանդում և հանում են հողի միջից) քանդում, հանում և հաւաքում են գետնախնձորները: Մինչդեռ մեր գիւղացիք այդ գիւղին միջոցների փոխարէն սկսում են ծանր աշխատանքներ գործ դնել առուներ կապելու, վարը դնելու և նման այլ դժւարին աշխատանքներ կատարելու բահով, մարկոսով և այլն:

Հողը խոր վարելու համար պէտքէ ունենալ լաւ գութան, որին սովորաբար լծում են 2-3

զոյգ եգներ կամ-երբեմն և նայած տեղին-4-5 զոյգ եգներ. երբ հարկաւոր է լինում խորը վարել՝ 1 զոյգ լաւ, ուժեղ գոմէշներ և 1-2 զոյգ եգներ: Փրանսիացի նշանաւոր գիւղաւանաես դը Գասպարէնը իւր փորձերի մէջ եկել է այն համոզման, որ մի դեսեստին հողից մօտ 2 $\frac{1}{2}$ վերշոկ խորութեամբ հերկուածից կարելի է ըստանալ 500 փութ գետնախնձոր, 4 $\frac{1}{2}$ վերշոկ խորութեամբ հերկուածից մօտ 500 փութ, 10 վերշոկ խորութեամբ հերկուածից մօտ 700 փութ գետնախնձոր:

Վերոյիշեալ թուերը արդէն ապացուցանում են, որ հողը որքան խոր հերկուած լինի այնքան աւելի շատ արդիւնք կարելի է ստանալ: Գետնախնձորի մշակութեան համար յատկացւող հողերը պէտքէ վարել մօտ 7-9 վերշոկ խորութեամբ:

Մեր գիւղացիները կովկասում, Տաճկաստանում և Պարսկաստանում դեռևս հողը մշակում են հին նահապետական արօրով-չուժով, որ միայն հողի երեսից քսքսելով իբր թէ վար է անում: Յանկալի է, և նոյնիսկ անհրաժեշտ, որ հողին կպած մեր աշխատաւորները վերջապէս թող տան չուժի-արօրի շրջանը և՛ եթէ մէկի կամ միւսի ոյժը չի էլ պատում-հաւաքական ընկերական միացած ոյժերով ձեռք բերեն գութաններ, որոնք ոչ մի տարակոյս չկայ, որ հողը աւելի խոր կվարեն, լաւ կը մշակեն և առատ էլ

բերք կստացւի, քան մշակում և վարձատրուում են ներկայումս:

6. ԱՂԻՎ ՊԱՐԱՏԱՅՆԵԼԸ

Բոլոր մշակուող բոյսերը, լինեն դրանք հացահատիկներ կամ գնդարմատներ: լաւ աճելու և արդիւնք տալու համար պահանջում են որոշ տեսակի և որոշ քանակի սնունդ: Այդ սնունդը համարում է աղբը:

Աղբերը բաժանուում են երկու տեսակի, կենդանական և քիմիական:

Կենդանական աղբը ստացուում է կենդանիների արտաթորութիւններից, որ պարունակում են իրենց մէջ ամեն տեսակ քիմիական բաղադրութիւն ունեցող տարրեր: Այս աղբերը հաւաքուում են գոմերից, փարախներից:

Նախքան աղբերի գործածելը, պէտք է նրանց խնամքով պատրաստել առանձին աղբանոցներում, որպէս զի նրանք հինանալով, տխպեն, վերլուծւեն և դիւրամարսելի դառնան բոյսին:

Քիմիական աղբերը կազմուած են զուտ քիմիական տարրերից, որ շատ հեշտութեամբ լուծուում են խոնաւութիւն պարունակող հողերի մէջ և աւելի շատ են սնունդ մատկարարում բոյսերին, քան կենդանական աղբերը:

Բայց դժբաղդաբար նրանք իրենց թանկութեան պատճառով, շատ էլ մատչելի չեն աղբատ

գիւղացիներին և բացի այդ՝ նրանք շատ շուտ են սպառուում:

Կենդանական աղբի պակասութիւնն կայանում է նրանում, որ խոնաւ հողերի հետ խառնուած ժամանակ՝ երբեմն բոյսերի մէջ առաջացնում է փթոււմներ:

Կենդանիների աղբի առաւելութիւնը կայանում է նրանում, որ կամաց-կամաց վերլուծւելով հողի մէջ, շարունակ բոյսին սնունդ է մատկարարում և շատ էլ երկար է դիմանում: Սակայն, պէտք է լաւ ուշադրութիւն դարձնել և պատսպարել նրան թէ անձրևներից և թէ արեգակի կիզիչ ճառագայթներից, մանաւանդ որ արեգակը չորացնում է աղբը և նրա սնունդարար ջրալի մասերը գոլորշիանալով դուրս են գալիս նրա միջից:

Քիմիական քննութիւնը ցոյց է տուել, որ գետնախնձորի մէջ պարունակուում են հետևեալ տարրերը.- ազոտ, ֆոսֆատ և կալիի աղ: Քիմիական աղբերի մէջ, գետնախնձորը ամենից շատ սիրում է կալիի աղը:

Մի դեսեսատին գետնախնձորի դաշտի վրայ պէտք է շաղ տալ մօտ 1800 փութ կենդանական աղբ, որ պէտք է լաւ վերլուծւած լինի:

Նախքան վարելը, պէտք է աղբը շաղ տալ հողի երեսին և, երբ գոթանք շուտ է տալիս հողը, աղբն էլ թաղուում է կրկին ամբողջ

ձմեռուայ ընթացքում վերլուծում և նախօրօք մնունդ պատրաստում ապագայում ցանելիք գետնախնձորի գնդիկների համար:

7. ԲԱԶՄԱՑՆԵԼՈՒ ՁԵՒԵՐԸ

Գետնախնձորը կարելի է բազմացնել՝ սերմով, կտորներով, աչիկներով և գնդիկներով:

Գետնախնձորը սերմով բազմացնելու համար պէտք է սերմը ցանել տաք ջերմածուներում: Ջերմածուների մէջ սերմը աճում է և ծիլ արձակում, հասնում մի որոշ բարձրութեան. այդ տեղից նրան պէտք է զգուշութեամբ հանել, այնպէս որ արմատիկները չկտրուեն, փոխատնկել, ուր հարկաւոր է: Ընդհանրապէս մեծ մշակութիւնների համար շատ անյարմար է սերմով բազմացնելը, որովհետեւ թէ ի գուր ժամանակ է կորչում, թէ մեծ դժուարութիւն է ներկայացնում, և թէ լաւ արդիւնք չի ստացւում: Այդ ձևով կարելի է գետնախնձորը բազմացնել նոր տեսակներ առաջացնելու նպատակով: Այդ ձևով բազմացնելու մի պակասութիւնն էլ այն է, որ նորածիլ բոյսը տեղահան անելով և կրկին տնկելով մի այլ տեղ՝ շատ անգամ չի աճում և հէնց առաջին օրերից սկսած՝ իւր նոր տնկավայրում թառամում է և չորանում:

Շատերը դիմում են երկրորդ ձևով բազմացնելուն՝ այն է կտորներով, բայց այդ ձևն ևս

նոյն դժուարութիւններն ու նոյն անյարմարութիւններն ունի, ինչ որ սերմերով բազմացնելը:

Գետնախնձորի բազմացնելու յարմար լաւ և ընդունուած ձևերից մէկը համարուում է աչիկներով բազմացնելը. այդ ձևով բազմացնելու առաւելութիւնը կայանում է նրանում, որ մի գնդիկից փոխանակ մի տունկ ստանալու՝ ստացւում է երկու, երեք և նոյն իսկ երբեմն աւելի տունկեր: Դրա համար էլ գնդիկը մասերի են բաժանում և իւրաքանչիւր կտորի վրայ թողնում են երկուսից երեք աչիկ: Տնկելիս պէտք է այնպէս տնկել, որ կտրւածքը դէպի գետին լինի, իսկ աչիկները դէպի վերև՝ հողի երեսը:

Այս ձևով բազմացնելը շատ յարմար է գիւղացիների համար. բացի այդ, բոյսն էլ մեծ յաջողութեամբ աճում է ազատ դաշտում: Սակայն այս ձևն էլ զուրկ չէ պակասութիւնից և այդ պակասութիւնը կայանում է նրանում, որ չափազանց խոնավ հողերի մէջ սերմնացուն երբեմն փթում է:

Վերջապէս գետնախնձորը բազմացնելու համար գործ են ածւում և գնդիկները: Դրա համար իբրև սերմացու պէտք է ընտրել միջակ գնդիկներ: Այս վերջին ձևը ամենայարմարը և ամենալաւն է թէ մեծ և թէ փոքր տնտեսութիւնների ու մշակութիւնների համար:

Գետնախնձորը տնկելուց մի օր առաջ պէտք է պատրաստել սերմացուն:

Գետնախնձորը պէտք է տնկել շարքերով, որպէս զի մշակելիս հնարաւոր լինի արանքները փերացնել, աւելորդ խոտաբոյսերը հեռացնել և այլն քաղհան գործողութիւններ կատարել:

Տնկելու ժամանակ պէտք է լաւ ուշադրութիւն դարձնել, որ գնդիկները շատ էլ իրար մօտ չը լինեն և ոչ էլ իրարից հեռու: Գնդիկները պէտք է իրարից հաւասար հեռաւորութիւն ունենան:

Շատ տեղեր, գնդիկները տնկելու ժամանակ, գործ են ածում փայտէ փոքրիկ ձողեր, որոնք 8—10 վերջոկ երկարութիւն ունին. այդ ձողերով չափում են մի գնդիկից միւսը և կանոնաւոր շարով հողի մէջ տնկում գնդիկները:

Շարքերը իրարից պէտք է 12—16 վերջոկ հեռաւորութիւն ունենան: Գնդիկները հողի մէջ պէտք է տնկել $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{7}$ վերջոկ խորութեամբ և ոչ աւելի:

Մի գետնախնձոր հողի վրայ պէտք է միջին թւով

600—800 մեծ գնդիկներ, 1000—12000 միջակ 1500—6000 փոքր:

Գետնախնձորը տնկում են բահերով, փոքրիկ գութաններով կամ յատուկ գետնախնձոր տնկող գործիքներով:

Բահերով տնկելը աւելի ծանր է և շատ ժամանակ է խլում, իսկ փոքրիկ գութաններով և յատուկ գործիքներով գործը աւելի է հեշտանում և շատ կարճ ժամանակում էլ վերջանում է: Բացի այդ, գործիքներով աւելի կանոնաւոր են լինում շարքերը, որով հեշտանում է նրա խնամքն ու հոգատարութիւնը յետագայ աշխատանքների ժամանակ:

Գետնախնձորը սովորաբար տնկում են ապրիլի սկզբներին: Իսկ չոր հողերում պէտք է սովորական ժամանակից մի քանի օր առաջ տնկել, որպէսզի նախ քան տաքերի սկսուելը, բոյսը զարնանային անձրևներից կարողանայ հողի մէջ բաւարար չափով խոնաւութիւն ծծել և ժամանակին ծիլեր արձակել:

Գետնախնձորը տնկելուց յետոյ պէտք է արտը լաւ պահպանել որպէսզի դար ու փոս և անկանոն տեղերը հարթուին:

8. ԽՆԱՍԳ ԵՒ ՀՈԳԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հէնց որ գետնախնձորի տուալին տերևները երևան, պէտք է հողը փխրացնել, քաղհանել և մաքրել աւելորդ խոտերից ու բոյսերից, որ շրջապատում են նորածիլ բոյսերին և արգելում նրանց ազատ աճելուն:

Երբ բոյսը 3— $4\frac{1}{2}$ վերջոկ բարձրութեան է հասնում, պէտք է մամիջապէս վարը դնել—

հողաթմբել (butter): Այդպիսով բոյսը իւր ամբողջ ուժը դարձնում է դէպի արմատները և սկսում է կազմակերպել գնդիկները:

Տաք տեղերում հողաթմբելուց յետոյ սկսում են ջրել, որով բոյսի սննդառութիւնը հեշտանում է:

Իւրաքանչիւր շարք պէտք է համահաւասար չափով ջրել, որպէսզի բոյսերը կարողանան միաժամանակ զարգանալ: Պէտք է հեռու մնալ հողի մէջ չափազանց խոնաւութիւն պահպանելուց:

Յրբեմն պիտի անցնել շարքերով և աւելորդ խոտաբոյսերը արմատախիլ անել: Որքան հողը լաւ մաքրուած լինի աւելորդ և վասակար բոյսերից, այնքան աւելի շատ արդիւնք կը ստացուի գետնախնձորից:

Շատ տեղերում մի լաւ սովորութիւն կայ, երբ հողը մաքրում են աւելորդ խոտերից և բոյսերից, նրանց խնամքով հաւաքում են դաշտի մի անկիւնը կամ այրում-ոչնչացնում են կամ թէ հողի մէջ են թաղում, ապագայում նրանից բուսական աղբ ձեռք բերելու համար: Բայց դժբախտաբար շատ քչերն են այս տեսակ վարում: Իսկ շատերն էլ, ամեն բան անհոգութեան մատնելով, մինչև անգամ աւելորդ են համարում հողը փխրացնելը, քաղհանելն ու վարը դնելը:

ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ԵՒ ՊԱՄԻԴՈՐԻ ՊԱՏԻԱՍԸ

Վերջին տարիներում Ֆրանսիայում հողի պակասութիւնը, ժամանակի խնայողութիւնը և պատուաստումների կատարելագործութիւնը առաջ են բերել մի նոր մշակութիւն, որ եթէ կատարելագործւի և ընդհանրանայ, մի անփոխարինելի բարիք պիտի դառնայ բանջարաբուծութեան մէջ:

Ֆրանսիացի ամենայայտնի—նորերս վախճանւած պատուաստող Շանլ Բալթէի որդին՝ յայտնի բանջարաբոյժ պ. Լիւսիէնը ոսկէխնձորը (կարմիր պամիդոր), պատրիշանի մի քանի տեսակները յաջողութեամբ պատուաստել է գետնախնձորի վրայ և իր այդ փորձի հետևանքները ներկայացրել է Ֆրանսիայի բանջարաբուծական ընկերութեան:

Մանրամասնութիւնները առ այժմ պակասում են, միայն յայտնի է, որ պատուաստը արւել է գետնախնձորի ցողունի վրայ, երբ արդէն գնդիկները սկսել են կազմակերպւել և յայտնի է, որ գետնախնձորներն ու վրայի պամիդորները համարեա թէ միաժամանակ են հասունացել և հաւաքւել:

Այդպիսի պատուաստումով բանջարաբոյժը նոյն մարդում ունենում է հողի երեսին պամի-

դոր, պատրիշան իսկ տակը կարտօֆիլ, մի բան, որ դեռ շատերին անհաւատալի կըլծւայ:

9. ՓՈՒՍԱՐԻՆՈՂ ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐԸ.

Թէպէտ այստեղ տեղը չէ մանրամասն կերպով գետնախնձորին փոխարինող մշակութիւնների մասին խօսելը, սակայն աւելորդ չենք համարում թռուցիկ կերպով ծանօթութիւններ տալու այդ մասին:

Ինչպէս բոլոր մշակող գնդարմատները, գազար, ճակընդեղ և այլն, մաքրում են հողը աւելորդ և վնասակար բոյսերից և տեղ են պատրաստում իրանց յաջորդող մշակող բոյսերի համար, գետնախնձորն էլ մաքրում է հողը և տեղ է պատրաստում միւս մշակութիւնների համար, որոնք պիտւորապէս պիտի լինեն հացահատիկներ, օրինակ՝ ցորեն, գարի և այլն:

Գետնախնձորը հաւաքելուց յետոյ, աշնան վերջերին կամ ձմեռուայ սկզբներին, հողը կըրկին վարում են, մաքրում աւելորդ խոտերից և ապա անշանացանք անում:

Միևնոյն հողի վրայ իւրաքանչիւր երեք տարին մի անգամ կարելի է գետնախնձոր ցանել: Այս ձևի մշակութիւնը կոչւում է եռակի փոխացանք:

Ի հարկէ ամեն անգամ գետնախնձոր տընկելիս չը պէտք է մոռանալ այն բոլոր նախա-

պատրաստութիւններն ու մշակման ձևերը, ինչ որ նկարագրւած է նախորդ երեսներում, մասնաւոր չը պիտի մոռանալ ամենակարևորը՝ աղբը:

Շատերը միևնոյն հողի վրայ յաջորդ տարին կրկին գետնախնձոր են մշակում. բայց այդ ձևը շատ սխալ է, որովհետև յաջորդ տարին այլ ևս մպանած արդիւնքը չի ստացւում: Աւելի լաւ է գոնէ մի տարի գետնախնձորին փոխարինի մի որևէ հացաբոյս և ապա նորից վերսկսել նրա մշակութիւնը:

10. ՀԱՒԱՔԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Շատ դժուար է միանգամից ճիշտ որոշել գետնախնձորի հաւաքելու ժամանակը: Դա մեծ կապ ունի դանազան երկրների կլիմաների, հողերի կազմութիւնների և մանաւանդ գետնախնձորի տեսակների հետ:

Սովորաբար, երբ գետնախնձորը հասնում է նրա ցօղունը սկսւում է կամաց-կամաց թառամել և զօրանալ: Բայց այդ դեռ ևս չէ նշանակում, որ գետնախնձորի գնդիկները հասել են, որովհետև շատ անգամ պատահում է, որ չընայած ցօղունը չորացած է լինում, սակայն նրա ծայրին գտնւող փնջաձև տերևները, դեռ կանաչ են լինում և այդ նշան է, որ բոյսը դեռ կենդանի է և զործումը գնդիկների համար: Ուստի

հարկաւոր չէ շտապել, աւելի լաւ է քանի որ էլ յետաձգել հաւաքելը, մինչև որ բոյսը բոլորովին զօրանայ:

Երբ գետնախնձորը բոլորովին հասած է լինում, նրա չորացած ցօղունը չէ դիմանում ամենաթեթև ձգելուն, իսկոյն դուրս է գալիս հողից: Այդ ժամանակ միայն հաստատ կարելի է ասել, որ գնդիկները հասունացել են և պէտք է նրանց հաւաքել:

Նախ քան գնդիկների հաւաքելը, պէտք է նրա չարացած ցօղունները հաւաքել մի կողմի վրայ դիպել և գետնախնձորը հաւաքելուց յետոյ այրել:

Շատ տեղերում այդ չորացած ցօղունները հաւաքում են և ձմեռը տալիս ոչխարներին կամ կովերին:

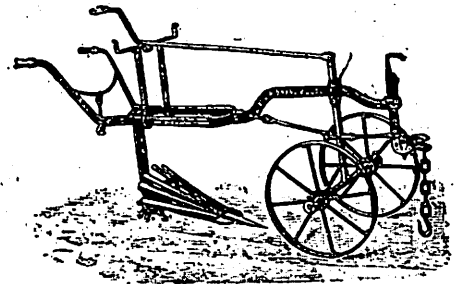
Չորացած ցօղունների հաւաքելուց յետոյ գնդիկների հաւաքելը հեշտանում է և բացի այդ, տակհան գործիքներն էլ հեշտութեամբ են գործում հողի մէջ և մեծ յարմարութիւն են տալիս հաւաքողներին:

Սովորաբար գետնախնձորը հաւաքում են սեպտեմբեր, հոկտեմբեր ամիսներին:

Հաւաքելու համար գործ են ածում զանազան գործիքներ: Այն գիւղացիները, որոնք զուրկ են կանոնաւոր գործիքներից, գործ են ածում բահեր, իսկ մեծ կալուածատէրերը ունին առան-

ձին գետնախնձոր քանդող տակհան գործիքներ (տես նկար 2), որոնք աւելի են հեշտացնում են գործը:

Գնդիկները հողից հանելուց յետոյ, պէտք

Նկար 2.

է անմիջապէս նրանց հաւաքել, վրայի հողը լաւ մաքրել, լցնել (մէշօկների, չուալների) մէջ և ծածկել, որ արև կամ լոյս չընկնեն վրաները:

11. ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ՊԱՅԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գետնախնձորը և հաւաքելուց յետոյ, պէտք է կրել տանել տուն:

Երբ գետնախնձորը դաշտից տուն են բերում, առաջին խնամքը պիտի լինի նրանց լցնել առաջուց պատրաստած մառանները, որ պէտք է չոր լինեն և լոյսից զուրկ:

Շատերը մառանների փոխարէն, տան ամենազօր անկիւններից մէկում փոսեր քանդում,

որ նմանում են ցորենի փոքրիկ հորերը:

Այս հորերի յատակը լցնում են մի լաւ շերտ չոր աւազով: Աւազի վրայ մի շերտ յարդ կամ չոր տերևներ են լցնում, ապա գետնախընձորը շերտ-շերտ դարսում են, իւրաքանչիւր շերտ ծածկելով հորը լցնելուց յետոյ վերջն էլ լցնում են մի շերտ չոր հող, որով և հորը փակւած է համարւում:

Ապագայում գնդիկները փթումներէից և խոնաուլթիւնից ազատելու համար, հորի մէջ, իւրարից հաւասար հեռաւորութեամբ, թիթեղեայ փոքրիկ խողովարներ են յարմարեցնում, որոնց մի քանիսի ծայրերը ցանկալի է, որ հորից դուրս բերւեն երես՝ օդափոխելու համար հորերը:

Այսպիսով գնդիկները թէ՛ աւելի երկար են դիմանում և թէ՛ աւելի լաւ պահւում:

12. ԳՈՐԾԱՄՈՒԹԵԱՆ ՁԵՒԵՐԸ

Իբրև սնունդ գործ ածող բոլոր բոյսերի մէջ—կարելի է ասել գետնախնձորն է, որ բըռնում է առաջին տեղը:

Ամենից առաջ գետնախնձորը ծառայում է իբրև սնունդ թէ՛ բոլոր մարդկանց և թէ՛ կենդանիներին:

Ո՞վ չէ կերել գետնախնձորով պատրաստած համեղ կերակուրները:

Երկրորդ՝ շատ տեղերում նրա ալիւրից մի

տեսակ հաց են պատրաստում, որ գրեթէ համապատասխանում է ցորենի ալիւրից պատրաստած հացին:

Գետնախնձորը—աղքատ դասակարգի համար նրա կերակուրների մէջ առաջին տեղն է բըռնում: Իսկապէս այս գնդարմատը իր էփանութեան պատճառով ազատում է շատերին սովամահ լինելուց:

Ընտանի կենդանիներից շատերը, մեծ ախորժակով են ուտում գետնախնձորը, շատերը ձմեռը կաթնատու կովերին և ոչխարներին կերակրում են գետնախնձորով, որ աւելացնում են կաթը և հարստացնում նրա բաղադրութիւնը:

Բացի այս բոլորից, գետնախնձորից ալիւր — սպիրտ են պատրաստում որ գործ է ածւում իբրև վառելիք, ալիւր են հանում, շաքար են շինում և օսլա (крахмалъ) են պատրաստում:

Այդքան բազմատեսակ օգտակարութիւն ունեցող մի բոյս, որպիսին գետնախնձորն է, անհրաժեշտ է, որ մեր գիւղացիները կողմից աւելի լուրջ ուշադրութեան արժանանայ, որ աւելի շատ և լաւ մշակւի, որով երկրագործ դասակարգի համար մի նոր եկամտի աղբիւր ևս կաւելանայ:

13. ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ՄԻՋԱՏՆԵՐԸ

Ինչպէս բոլոր բոյսերը, գետնախնձորն էլ ենթակայ է մի շարք հիւանդութիւնների, որոնք վնասում—չորացնում են թէ ցօղունը և թէ գրնդիկները:

Այդ հիւանդութիւններից ամենից վտանգաւորը գետնախնձորի Բորքստը կամ Մգլուկն է (hytophthora infestans), որ երևան է գալիս վարակած գետնախնձորի տերևների վրայ:

Վարակած տերևը նախ դժգոյն, գորշ գոյն է ստանում, սևանում և կարճ ժամանակում բոլորովին չորանում է:

Այս հիւանդութիւնը շատ անգամ տերևից փոխանցնում է գնդիկներին, որի կեղևի կճեպի վրայ սկզբում երևում են մութ գորշագոյն բծեր, փոքրիկ սնկիկների նման, յետոյ կեղևից էլ անցնում է դէպի ներսը և գնդիկների մէջ առաջացրնում փթումներ կամ փթախտ:

Չոր հողերի մէջ փթախտով վարակած գրնդիկները փխրուն են լինում, իսկ խոնաւ հողերում անկուած գնդիկները լցուած են լինում մի տեսակ սև թարախալից հիւթով, որը գնդիկների սեղմելուց դուրս է ցայտում, տարածւում գնդիկի վրայ ու վատ հոտ արձակում:

Գետնախնձորը այս տեսակ վարակեց—հիւանդութիւնից ազատելու համար, տնկելիս պէտք է լաւ ուշադրութիւն դարձնել գնդիկների վրայ և նախ քան նրանց տնկելը, պէտք է շատ խնամքով ընտրել բոլորովին առողջ սերմնացումներ: Բացի այդ, պէտք է ուշադրութիւն դարձնել նաև հողի վրայ, որ չափազանց խոնաւութիւն չըպարունակի իր մէջ: որը առաջանում է անժամանակ շուտ-շուտ ջրելուց:

Հիւանդութեան դէմ իբրև դեղ գործ է ածւում հետևեալ աղբից բաղադրութիւն ունեցող հեղուկը.

- Ծծմբա-արջասպ—5 գրվ. (Sulfate de cuivre). . . 2 քիւ
- Նոր հանգած կիր—5 ” (Chaux vive eteinte). . . 2 »
- Մեղրակ—патока (Mélasse) 2 »
- Ջուր. 100 լիտր

Վերոյիշեալ բաղադրութիւններից պատրաստած դեղը սրսկիչ գործիքներով պէտք է անմիջապէս սկսել գետնախնձորի ամբողջ ցանքսը, որքան կարելի է կանոնաւոր, որպէսզի դեղը հաւասարապէս տարածւի բոլոր բոյսերի տերևների վրայ:

Իեղը չըպէտք է թողնել, որ հինանայ, որովհետև աղբի հակազդեցութիւնից դեղը թուլանում և կորցնում է իր գօրութիւնը:

Ծիլախտ. (Filosité): Այս հիւանդութիւնը առաջանում է գլխաւորապէս արու գնդիկների մէջ: Երբ գետնախնձորը անհոգութեան մատնե-

լով լցնում են խոնաւ մառանները պահելու համար, նրա աչիկները խոնաւութիւնից սկսում են կամաց-կամաց ծիլեր արձակել: Այս ծիլերը մի քանի օրուայ ընթացքում բաւականին երկարանում են և երբեմն 5—9 վերջով երկարութեան են հասնում (տես նկար 3):

Նկար 3.

Ծիլերը իրանց սնունդը ստանում են զբնդիկներից, և երբ այդ սնունդը վերջանում է, նրանք սկսում են կամաց-կամաց թառամել ու չորանալ:

Գնդիկներն էլ կորցնում են իրանց բուսնելու յատկութիւնը և դառնում են անպէտք սերմնացուներ:

Վաղահաս կարմիրը, երջը, հոլլանդական կարմիր և դեղին տեսակները աւելի շատ են ենթանակայ այս հիւանդութեանը:

Գնդիկները այս հիւանդութիւնից ազատելու համար, պէտք է դիմել հետեւեալ միջոցներին.

1. Պէտք է գնդիկերը պահել չոր մառաններում.

2. Փոխել տեսակները, այսինքն մշակել այն տեսակները, որոնք այս հիւանդութիւնից չեն վարակւում:

3. Փոխել ցանելու տեղը, դաշտը. որտեղ սովորաբար գետնախնձոր են ցանում, պէտք է ստնուազն երեք տարի գետնախնձոր չը ցանել, աւելի լաւ է այդ կտոր հողը դնել ուրիշ մշակութիւնների տակ (հացահատիկների կամ խոտաբոյսերի):

Այս տեսակ նախագգուշութիւններից և ձեռք առած խիստ միջոցներից յետոյ, պէտք է հաստատ համոզուած լինել, որ ապագայում այլ ևս այս տեսակ հիւանդութիւններ չեն կարող առաջանալ:

Փթումն. (փթախտ) (Pourriture).—Այս հիւանդութիւնը շատ հասարակ տեսակից է և շատ յաճախ էլ պատահում է. սովորաբար պատահում է ձմեռը խոնաւ մառաններում:

Այս հիւանդութեան նշաններն հետեւեալներն են. սկզբում գետնախնձորի արտաքին կաշին

սկսում է փափկել և լցւում է մի տեսակ թա-
րախանման հեղուկով: Մի քանի օրից յետոյ այդ
մասը սկսում է փթել, ապա բորբոսնում է; ալի-
տակում, վերջն էլ ծակում և տեղ ալիս միկ-
րօններին: Գետնախնձորը նմանւում է ջրով լը-
ցուած փոքրիկ պարկի:

Այս հիւանդութիւնը վարակիչ յատկութիւն
ունի և երբեմն էլ շատ մեծ վնասներ է հասցը-
նում այն կայուածատէրերին, որոնք գլխաւորա-
պէս զբաղւում են գետնախնձորի մշակութեամբ:

Այս հիւանդութիւնից գետնախնձորի գնդիկ-
ները ազատելու համար, պէտք է ձեռք առնել
հետևեալ միջոցները.

1. Հէնց որ մառաններում երևան գան հի-
ւանդութեան առաջին նշանները, պէտք է շտա-
պել անմիջապէս շոկել առողջ մնացած գնդիկ-
ները, նրանց խնամքով մաքրել և փոխադրել չոր
տեղեր:

2. Հաւաքել վարակուած գնդիկները—տանել
մի հեռու տեղ և նրանց այրելով ոչնչացնել:

3. Ախտահանել մառանները, լուանալով
նրանց յատակը կրաջրով կամ մի ախտահանիչ
հեղուկով:

4. Ուշադրութիւն դարձնել մառանների վը-
րայ, երբեմն-երբեմն նրանց օդափոխելով:

Զաղցկեղ (Gangrène).—Այս հիւանդութիւնը

առաջանում է գետնախնձորի ցողունի վրայ,
որից անցնում է գնդիկներին:

Սկզբում ցողունի ներքևի մասի երկարու-
թեամբ կամ հորիզոնական ձևով երևում են թը-
խազոյն սև բծեր, որ մեծանում են, միանում
և արգելում բոյսի սննդառութիւնը: Բոյսը դա-
դարում է աճելուց և շուտով սեանում է ու չո-
րանում:

Այս սև բծերը ցողունից անցնում են գըն-
դիկներին և նրանց էլ վարակում: Գնդիկները,
եթէ կազմակերպւած են լինում, միևնոյն մե-
ծութեան էլ մնում են և դադարում զարգա-
նալուց:

Տեսակների մէջ գլխաւորապէս Ռիխէրս իմ-
պիրատօրն է այս հիւանդութեան աւելի շատ
ենթակայ:

Այս հիւանդութիւնից ազատելու համար,
պէտք է ընտրել այն տեսակները, որոնք ենթա-
կայ չեն այդ հիւանդութեան. սերմնացուն պէտք
է բոլորովին առողջ լինի, և տնկելու ժամանակ
էլ չպէտք է գնդիկները մասերի բաժանել:

Քոս.—(Gale)—Քոսը գլխաւորապէս առա-
ջանում է գնդիկների մէջ. գնդիկների արտաքին
կաշին թուխ գոյն է ստանում, կոպտանում է
և կարծրանում: Տեղ-տեղ էլ վրան խորթ ու բոր-
դեր են երևում. կարծես դիտմամբ փոքրիկ գետ-
նախնձորներ կպցրած լինեն վրան: Այս տեսակ

հիւանդութիւնով վարակուած գնդիկները բոլորովին անպէտք են թէ ուտելու և թէ սերմացու պահելու համար:

Քոսը սովորաբար առաջանում է չափազանց խոնաւ հողերի մէջ և դաշտերի վրայ չափազանց մեծ քանակութեամբ կենդանական աղբ լցնելուց:

Քոսի դէմ կուռելու համար նախ՝ պէտք է դաշտերը որքան կարելի է խորը վարել, որով կարելի կը լինի օդափոխելով հանել հողի մէջ գտնուող չափազանց խոնաւութիւնը: Երկրորդ՝ պէտք է զգուշանալ չափազանց մեծ քանակութեամբ կենդանական աղբով դաշտերը պարարտացնելուց: Աւելի լաւ է այդպիսի հանգամանքներում գործածել քիմիական աղբեր: Այս միջոցներով միայն հնարաւոր կը լինի այդ հիւանդութեան առաջն առնել, եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ մեծ չափերով:

Մորմին. (Solanine).— Այս հիւանդութիւնը, առաջանում է գնդիկների մէջ:

Մորմինի գլխաւոր պատճառն այն է, որ գնդիկները երկար ժամանակ մնում են լոյսի կամ արևի տակ: Լոյսի ազդեցութիւնից մի քանի ժամուայ մէջ գնդիկները կանաչ գոյն են ստանում, կարծրանում և լցւում են մի տեսակ թունաւոր հեղուկով, որ ուտելուց (եփած կամ խաշած ժամանակ իսկ) թունաւորում է մարդ-

կանց և կենդանիներին, և երբեմն իսկ մահացութեան դէպքեր էլ առաջացնում:

Այս հիւանդութեան դէմ կուռելու համար

1. Պէտք է գնդիկները պահել մութ և չոր մառաններում, նրանց լոյսից պաշտպանելու համար:

2. Զգուշանալ և միայն զգուշանալ այդ տեսակ կանաչ կեղևով գետնախնձորներ գործ ածելուց, ոչ միայն կենդանիներին, նոյն իսկ ընտանի թռչուններին էլ չը պիտի տալ այդ տեսակ գնդիկներ, թէկուզ նրանք խաշած կամ եփած էլ լինեն:

3. Այդ տեսակ կանաչագոյն կեղևով գնդիկներից չը պէտք է բոլորովին սերմացու վերցնել, աւելի լաւ է նրանց խնամքով ջոկել, հաւաքել և ոչնչացնել:

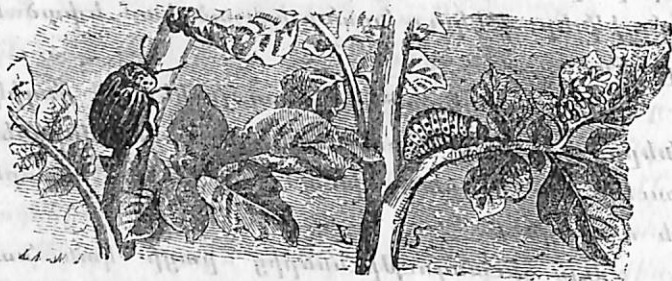
Այս հիւանդութիւններից բացի կան նաև ուրիշ շատ տեսակ հիւանդութիւններ, որոնք առաջանում են գլխաւորապէս միկրոբներից:

Վերոյիշեալ հիւանդութիւններից բացի գետնախնձորին վրասում են գանազան տեսակ միջատներ, թրթուռներ, միներ և այլն կենդանիներ, որոնցից աւելորդ չենք համարում յիշել մի քանիսը, առաջադրելով նաև այն միջոցները, որոնցով պէտք է կուռել այդ վրասակար միջատների դէմ:

Արդնուր կամ՝ նիզակակիր միջատը. (Do-

ryphora decemlineata). (տես նկ. 4) Այս միջատը կարմրադեղնագոյն է, վզի վահանակը սև բծերով, իսկ թևերի ծածկոցները գծերով զարդարուած: Ձմեռը անց է կացնում գետնի տակ, խորքնի մէջ. ապրիլ—մայիս ամիսներին բնից դուրս է գալիս, բարձրանում գետնախնձորի ցողունի վրայ: Ձուերը դեղնագոյն են լինում և մի տեսակ լորձիւնքով իրար հետ միացած:

Երբ ձուից թրթուաները դուրս են գալիս՝

Նկար 4.

սկսում են կրծել գետնախնձորի թարմ տերևները և այդպիսով ոչնչացնում բոյսը: 14—20 օրուայ մէջ նրանք մեծանում են, մտնում գետնի տակ և երեք շաբաթից յետոյ նորից դուրս գալիս, բոլորովին հասունացած միջատներ դառած: Ենթադրում են, որ այս միջատը Հիւսիսային Ամերիկայից է եկել Եւրոպա. իւր շատակերութեան պատճառով շատ մեծ վնասներ է հասցնում գետնախնձորի դաշտերին:

Այս վնասակար միջատներին ոչնչացնելու համար կան շատ միջոցներ.

1. Պէտք է խնամքով հաւաքել և այրել գետնախնձորի այն բոլոր ցողունները, որոնց վրայ նա երևացել է և ձուաներ ածել:

2. Ձեռքով հաւաքել թէ միջատներին և թէ նրանց թրթուաներին ու ոչնչացնել:

3. Պէտք է հողը խորը վարել, որպէս զի նրանց հարսնուկները դուրս գան հողի երեսը. շատ թռչուններ կան որոնք սպանում են նրանց և ուտում: Այդ թռչուններին որսալու փոխարէն, ընդհակառակը նրանց պէտք է միջոցներ և յարմարութիւններ տալ, որպէս զի կարողանան դաշտերի մէջ բներ շինել:

Խլրղածղրիտը. (Courtilière.—Gryllotalpa vulgaris). Այս միջատի մարմինը դուրս ցցուած է, փորը երկար—մօտ երկու դիւիմ երկարութիւն ունի, վերի մասը թուխ թաւշագոյն է և ներքևի մասը կարմրագոյն, գլուխը թեքուած է առաջ, աչքերը փայլուն են, ոտները նման են խլուրդի ոտներին, որով յարմարութիւն են տալիս նրան հողի մէջ իւր բունը փորելու:

Այս միջատը սովորաբար սիրում է քիչ խոնաւութիւն պարունակող փափուկ հողեր, որոնց մէջ գիշերները զանազան ուղղութեամբ ծակեր է քանդում:

Ծակերը երբեմն շատ խոր և երկար են լի-

նում: Սլրդածղրիտը բերանում ունի երկու սր-
րածայր ժանիքանման ատամներ, որոնցով ծա-
կում է գետնախնձորի գնդիկները և կրծոտում:
Գնդիկի վիրաւորուած մասը շուտով դեղ-
նում է, փափկանում: Գնդիկը դադարում է գար-
գանալուց և շատ անգամ էլ փթում է հողի մէջ:

Սլրդածղրիտը շատ վտանգաւոր է և վնաս-
սակար՝ որի համար էլ պէտք է աշխատել ոչնչաց-
նել թէ իրեն և թէ ձուերը:

Այդ վնասակար միջատին ոչնչացնելու հա-
մար կան շատ միջոցներ:

Պէտք է զանազան այրիչ հեղուկներով, իւ-
ղերով, օձառի և նաւթի խառնուրդներով ոչնչաց-
նել նրանց բները: Դեղերը պէտք է գործածել
անձրեային եղանակներին, որովհետև անձրևները
քանդում են նրանց բները և երևան են հանում
նրանց թագստեան տեղերը:

Նրանց որսալու ամենալաւ և ամենայարմար
ժամանակը սեպտեմբեր ամիսն է, դաշտերում,
իւրարից քիչ հեռաւորութեամբ, անասունների աղ-
բից փոքրիկ կոյտեր են շինում. միջատները
ձմեռը ցրտից պատսպարուելու համար խմբովին
հաւաքւում են աղբակոյտերի տակ, այդ ժամա-
նակ կարելի է նրանց հէնց տեղն ու տեղը կո-
տորել կամ քանդելով և վառելով այդ աղբա-
կոյտերը ոչնչացնել նրանց:

Պարոն Բէզիա-ն (Mr. Bésiat) խլրդածղրիտ-

ներին ոչնչացնելու համար մի լաւ միջոց է ա-
ռաջարկում.

Դաշտերում պէտք է 6—7 վերջով խորու-
թեամբ ծուռ ու մուռ ակոսներ բացել, այդ բա-
ցուած ակոսներում անասունների աղբ լցնել և
ապա մի բարակ շերտ հողով ծածկել աղբը: Ձը-
մեռը խլրդածղրիտները գալիս հաւաքւում են
աղբերի մէջ: Յաջորդ գարնան մայիս ամսին

Նկար 5.

պէտք է բաց անել այդ ակոսները և նրանց մէջ
հաւաքուած միջատներին ոչնչացնել.

Կան մի քանի միջատներ, որոնք ոչնչաց-
նում են խլրդածղրիտի ձուերը և թրթուռները.
Այս միջատներն են՝ թարիկը կամ ծաղկակալը և
խաղողաեփը:

Այդ միջատներին չը պէտք է ոչնչացնել, այլ
ընդհակառակը պէտք է նրանց պաշտպանել:

Ջորեակը (Hanneton.— Melolontha vulgaris).
(տես նկար 5): Կէս վերջուկից մի քիչ աւելի եր-

կարութիւն ունի, գոյնը սև է, իսկ թւերն ու ոտքերը գորշ—կարմրագոյն: Կուրծքը կազմուած է երեք օղակներէից, որոնց կզերբին սպիտակ գոյնով եռանկիւնաձև բծեր կան: Այս միջատը, որ կոչուած է նաև մայիսեան բզէզ, ապրելի վերջին կամ մայիսի սկզբներին է երևում, ճիշտ այն ժամանակ, երբ ծառերը սկսում են ծածկուել տերևներով: Այս միջատը ցերեկները հանգրստանում է ծառերի ճիւղերի վրայ, իսկ գիշերները սկսում է կրծել ծառերի թարմ տերևները և ծաղիկները: Նրա էզը բեղմնաւորուելուց յետոյ մտնում է հողի մէջ, որտեղ իւր բունն է շինում, նստում մէջը և 30-80 ձու է ածում: Այս ձուերը սպիտակ դեղնագոյն են և վուշի հատիկի մեծութիւն ունեն: Ձուն ածելուց յետոյ ինքը շուտով սատկում է:

Այդ ձուերից 30-40 օր յետոյ դուրս են գալիս թրթուռներ, որոնց «սպիտակ որդ» են կոչում: Այս թրթուռները 3—4 տարուայ ընթացքում դառնում են կանոնաւոր միջատներ: Ձուից դուրս գալուց յետոյ սկզբում նրանք միատեղ են ապրում և կերակերում են արմատներով, բոյսերի մնացորդներով և անասունների աղբով:

Գետնի տակ եղած ժամանակ նրանք շատ խոշոր ֆսաններ են հասցնում ծառերին, առաւելապէս թթենիներին, կրծոտելով նրանց արմատները:

Առաջին տարուայ ամառուայ վերջին թրթուռները մօտ կէս վերշոկ երկարանում են: Աշնան վերջին խորասուզում են հողի մէջ 9—10 վերշոկ խորութեամբ և ամբողջ ձմեռը մնում են թմրած դրութեան մէջ:

Յաջորդ գարնանը նրանք կրկին արթնանում են, բարձրանում հողի երեսը և կրծում մշակող բոյսերի բոյր թելածև արմատները: Աշնանը նրանք կրկին թաղում են հողի մէջ ձմեռը անցկացնելու համար, բայց այս անգամ մօտ մի արշին խորութեամբ: Երրորդ տարին գարնանը նրանք նորից արթնանում են և արմատներով կերակրում: Փոխելով իրանց խորիւր մինչև յուլիս ամիսը մէկ վերշոկ մեծութիւն են ունենում: Այս անգամ նրանց մարմինը սպիտակ դեղնագոյն է լինում, իսկ գլուխն ու ոտքերը թուխ կարմրագոյն:

Երրորդ տարուայ աշնան վերջերին այս թրթուռները նորից մտնում են հողի մէջ մինչև արշին ու կէս խորութեամբ և մի տեսակ լորձուռքանիւթով շինուած կեղևի մէջ կծկուելով մնում են թմրած դրութեան մէջ:

Սեպտեմբեր և հոկտեմբեր ամիսներին նրանք բոլորովին կերպարանափոխուում են և ամբողջ երկու ամսուայ ընթացքում հազիւ են կարողանում այդ չափ խորութիւնից վեր բարձրանալ հողի երեսը և չորրորդ տարին ապրելին հո-

ղից դուրս են գալիս կատարեալ զարգացած միջատներ:

Այս միջատները շատ մեծ փառանք են հասցընում գիւղացիներին: Երբ նրանք կատարեալ միջատներ դարձած հողից դուրս են գալիս, ըսկըզքներում կրճում են ծառերի նորաբողբոջ տերկները և իրենց շատակերութեան պատճառով ծառերին զրկում են տերկներից:

Մեծ փառանք են հասցնում գետնախնձորի դաշտերին: Դեռ թրթուռ վիճակում նրանք կըրճում են գետնախնձորի բարակ, թարմ, թելաձև արմատները, որից բոյսը շուտով թառամում է և չորանում:

Մայիսեան բզեզները համարում են ամենափաստակար միջատներ, որոնք անխտիր փաստում են գիւղացու մշակութիւնների խոշոր մասին, բանջարեղէններին, ծառերին, գետնախնձորներին և այլն. ահա այդ մեծ չարիքից ազատելու համար միացած ուժերով մեծ ջանքեր պէտք է գործ դնել իսպառ ոչնչացնելու այդ միջատները, որոնք իրաւամբ «տնաւեր» կարող են համարուել:

Ջորեակներին ոչնչացնելու համար կան շատ միջոցներ.

Պէտք է ցերեկները թափահարել ծառերի ճիւղերը, նրանց ցած գցել հողի վրայ և ձեռքով հաւաքել: Այսպիսով հնարաւոր կը լինի նրանց

քեղմնաւորելուն արգելք լինել: Եւ այդ պէտք է անել մայիս ամսին առաւօտները ժամ 5—9-ը, երբ նրանք առաւօտեան թարմ ցողից դեռ թրմբած են լինում և չեն կարողանում թռչել: Սրա համար գործ են ածում հովանոցներ կամ հաստ կտորից պատրաստած քսակներ:

Նրանց քսակների մէջ հաւաքելուց յետոյ պէտք է գցել եռացող ջրի մէջ և այդպէս ոչնչացնել:

Առաջարկում են և մի այլ միջոց. գիշերները դաշտերի շուրջը կրակ են վառում, այդ միջատները գիշերները թռչելով անզգուշաբար գալիս են լոյսի կողմը, ընկնում են կրակի մէջ և այրւում:

Պէտք է արգելք հանդիսանալ նրանց ձու դնելուն դաշտերում: Դրա համար էլ դաշտերը ջրում են նաֆթալինի լուծուցածով: Նաֆթալինի հոտից միջատները փախչում են հեռու և չեն կարողանում ձու դնել հողի մէջ:

Աշնանավարի ժամանակ, երբ գութանով հերկում են հողը, կանայք և երեխաները պէտք է գութանին հետևեն և նրա բացած ակոսների միջից հաւաքեն այդ միջատների թրթուռներին:

Շատերը փոխանակ թրթուռներին հաւաքելու հաւերին և հնդկահաւերին տանում են արտը ու երբ սկսում են վարել հողը, թռչունները հետևելով գութանին, ակոսների միջի թրթուռներ

րին հէնց տեղն ու տեղը ոչնչացնում են, սպանում և ուտում:

Բացի վերոյիշեալ միջոցներից, ջորեակներին կամ մայիսեան բղէգներին ոչնչացնելու համար կան շատ ուրիշ միջոցներ էլ, բայց որովհետև այդ միջոցները դրամական մեծ ծախսեր են պահանջում, որը մեր գիւղացիները չեն կարող անել, աւելորդ ենք համարում նկարագրել այդ միջոցները:

Շատ թուշուներ, ինչպէս օրինակ ճնճողուները, ագուանները, կաշաղակները և սրանց նրման ուրիշ թուշուներ մեծ օգնութիւն են հասցնում գիւղացիներին: Այս թուշուները մեծ քանակութեամբ կոտորում են թէ միջատներին թէ նրանց թրթուռներին և թէ ձուերին:

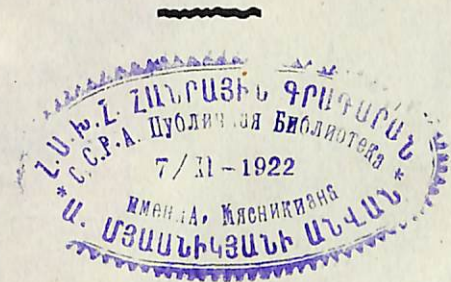
Գորտերն, օձերն, մողէսներն էլ ուտում են նրանց, իսկ կենդանիներից՝ ոզնիները, խլուրդները, աքիսները, ժանտակուղերը, կուզերը, աղուէսներն էլ ուտում են ջորեակներին և նրանց թրթուռներին:

Բայց այնուամենայնիւ չը պիտի զլանալ և չը պէտք է խնայել ամեն տեսակ միջոցներ, որ սալու այս շատակեր և վտանգաւոր միջատներին, որ սարսափելի փեսաներ են հասցնում գիւղական շրջաններում:

Կենդանիներից՝ դաշտային մկներն են կլործում գետնախնձորի գնդիկները. դրանց ոչնչաց-

նելու համար գործ են ածում զանազան թունաւոր հեղուկներ և քանդում են նրանց բները:

Վերջացնելով աշխատութիւնս «Գետնախնձորի» մասին, շնորհակալութիւն ենք յայտնում պրօֆեսօրներ պարոնայք Հանրի Դիւգային (Henri Dugat) և Էօժէն Գիօյին (Eugène Guillaud), որոնք չը զլացան իրենց բարի խորհուրդներով աջակցել մեզ այս աշխատութեան ժամանակ:

...auf die ...

...

...auf die ...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

15 կող.

« Ազգային գրադարան

NL0282822

20298